

Rangaistuskäytännön vaihtelu suomalaisissa käräjäoikeuksissa: rikosoikeudellisen rangaistuksen sosiaaliset ja kontekstuaaliset ulottuvuudet

TIINA MALIN

Tiina Malinin väitöskirja ”Sentencing disparities in Finnish district courts: social-contextual dimensions of criminal punishment” tarkastettiin Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa 6.6.2025. Vastaväittäjänä toimi professori Kaijus Ervasti Itä-Suomen yliopistosta ja kustoksena professori Antti Latvala Helsingin yliopistosta. Väitöskirjan yhteenvedo on luettavissa verkko-osoitteessa <http://hdl.handle.net/10138/595468>.

Rikokset ja niiden rangaistukset ovat laaja puheenaihe ja nostaneet sijaansa myös suomalaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa: 2000-luvun alun jälkeen onkin puhuttu kriminaalipolitiikan politisoitumisesta. Yhtenä esimerkkinä toimivat oikeudenkäyntien live-seurannat, joita eri uutissivustot lähettävät enenevissä määrin. Rangaistuksen määräämistä kuvataankin yhtenä merkittävimpänä sosiaalisen kontrollin ilmentymänä ja vankeusrangaistuksen kohdalla jopa yksilönvapautteen puuttuvana päätöksenä, joka ehkä osittain näistä syistä jaksakin kiinnostaa ja puhututtaa.

Eräässä rangaistuksen legitimizeettiä käsittelevässä artikkelissa tutkijat Julian Roberts ja Mojca Plesničar (2015) kuvasivat tuomioistuinten haasteita vertaamalla niitä verotusjärjestelmään. He pyysivät lukijaa kuvittelemaan tilanteen, jossa verotukseen liittyvät ratkaisut tehtäisiin epämääräisin perustein ja päätöksentekijöillä olisi työssään suuri harkintavaltta. Lisäksi verotoimiston työntekijät olisivat yhteiskunnan eliittiä ja täten ei-edustava joukko koko väestöstä.

Tämän seurauksena kansalaisilla ei olisi selvää käsitystä siitä, kuinka paljon veroa heidän odotetaan maksavan, eikä heillä olisi juuri luottamusta siihen, että veroproponentteja sovelletaan johdonmukaisesti. Kuinka moni veronmaksaja pitäisi tällaista järjestelyä tai veroviranomaista legitiiminä? Olisivatko veronmaksajat vähemmän halukkaita ilmoittamaan tulojaan verotusta varten? Samaa ajatusleikkiä voi soveltaa myös tuomioistuinten toimintaan ja niiden vastaanottamaan huomiota kansalaisilta.

Tutkin väitöskirjassani tuomioistuinten päätöksentekoa rangaistuskäytännön yhtenäisyyden teemaan keskittyen. Tutkimukseni sijoittuu osaksi kansainvälistä tuomitsemiseroja tarkastelevaa tutkimusperinnettä, jossa yhtenäisyyden sijaan käytetään tuomitsemiserojen (englanniksi *sentencing disparities*) käsitettä. Keskeisinä tavoitteina tutkimuksessa oli tarkastella, esiintyykö Suomessa käräjäoikeuksien välisiä tuomitsemiseroja, ja mikäli esiintyy, onko näillä eroilla sosiaaliskontekstuaalisia taustoja.

Rangaistuskäytännön yhtenäisyys

Pohditaan vielä kuvaamaani vertausta. Tietenkin se on jossain määrin epäreilu, sillä vertotukseen verrattuna esimerkiksi rikosasioita ratkaistessaan tuomarit tekevät päätöksensä moniin eri seikkoihin perustuen. Suomalainen rangaistusjärjestelmä pohjaa erilaisiin periaatteisiin, jotka ohjaavat tuomareiden toimintaa. Rangaistuskäytännön yhtenäisyyden voidaan nähdä sisältyvän perustuslain kuudenteen pykälään, jossa todetaan ihmisten olevan yhdenvertaisia lain edessä. Rangaistuksen määrittämistä ohjaavat keskeisesti myös rikoslain kuudennen luvun mittaamisperiaatteet, joissa nostetaan esiin esimerkiksi rangaistuksen suhteellisuutta rikokseen ja muiden rikosten rangaistuksiin sekä erityisesti rangaistuskäytännön yhtenäisyyttä.

Erilaisten oikeusperiaatteiden lisäksi tuomareiden kokonaisharkinta perustuu useisiin tekoon liittyviin seikkoihin. Siksi kuvaamani vertaus ilmentää mielestäni hyvin myös haasteita, joita rangaistuskäytäntöjen ja niiden yhtenäisyyden tutkimiseen sisältyy. Mikäli haluamme tarkastella tätä prosessia luotettavasti, meidän täytyy ottaa näitä tuomareiden harkintaan sisältyviä seikkoja huomioon. Tuomitsemiseroja käsittelevissä tutkimuksissa erotetaankin yleensä oikeudelliset ja ei-oikeudelliset tekijät, jotka ovat yhteydessä tuomitsemiseen. Oikeudelliset ovat sellaisia, joiden lain mukaan kuuluukin vaikuttaa rangaistuksen määräämiseen – eli esimerkiksi rikoksen vakavuuteen liittyvät teonpiirteet tai tuomitettavan henkilön rikoshistoria. Ei-oikeudellisten tekijöiden ei puolestaan tulisi vaikuttaa rangaistukseen, ja nämä ovat sellaisia, joiden osalta tuomitsemiserojen tutkimusta on tehty. Paljon tutkittu aihe on esimerkiksi tuomitun henkilön piirteiden, kuten etnisen taustan tai sukupuolen, yhteys rangaistukseen.

Toinen laajasti tutkittu ei-oikeudellinen tekijä on tuomion antopaikka, joka on myös oman tutkimukseni keskiössä. Tutkimukset

ovat usein niiden analyysimenetelmästä johtuen sisällyttäneet tiedon tuomion antaneesta oikeudesta, mikäli se on aineiston perusteella ollut mahdollista. Tämä selittyy sillä, että tuomioaineiston rakenne edellyttää monitasoista analyysia, jossa huomioidaan tuomioiden antoalueet erillisinä tasoina tuomioiden tapaustasosta. Luotettava analyysi tuomioerojen laajuudesta siis vaatii rangaistuksen määrittämiseen sisältyvän hierarkkisen rakenteen ottamista huomioon: tuomiot ryhmittyvät ne antaneiden tuomareiden alle, jotka ryhmittyvät oikeuksien alle.

Väitöskirjan teoreettinen viitekehys ja tutkimusongelma

Teoreettisena viitekehyksenä alueellisia tuomitsemiseroja tarkasteleva tutkimussuuntaus on usein käyttänyt oikeudet yhteisöinä (englanniksi *courts as communities*) teoriaa. Nimensä mukaisesti tässä teoriassa oikeudet nähdään yhteisöinä, joiden toiminta on riippuvainen niiden sisäisistä organisaatiotason tekijöistä, ulkoisista ympäristötekijöistä sekä oikeuksissa vaikuttavista toimijoista. Teoria katsoo, että kuten muissakin yhteisöissä, oikeuksissa kehittyy tapoja ja normistoja, jotka saattavat aiheuttaa toimintaeroja ja täten myös tuomitsemiseroja oikeuksien välille.

Väitöskirjani keskittyykin tarkastelemaan suomalaisia oikeuksia tämän viitekehyksen puitteissa. Tarkasteluni on kohdistunut suomalaisiin käräjäoikeuksiin eli oikeusjärjestelmämme alimpaan oikeusasteeseen. Tutkimusaineistoina olen hyödyntänyt tuomioaineistoa sekä käräjätuomareiden haastatteluja. Tuomioaineisto keskittyy kahteen eri rikoslajiin ja niiden osalta kahteen eri oikeudelliseen päätökseen. Näillä aineistoilla pyrin vastaamaan aiemman tutkimuksen puutteisiin.

Tutkimuksia alueellisista tuomitsemiseroista on tehty paljon, mutta silti tutkimuskentällä on muutamia merkittäviä aukkoja. Yksi keskeinen haaste liittyy aineistoihin – tutkijoilla

on ollut vaikeuksia kerätä sellaista aineistoa, jolla voitaisiin tarkastella tuomitsemiserojen laajuutta (Pina-Sánchez & Grech, 2018) tai testata aiheen teoriapohjaa (Ulmer, 2019). Tuomioaineistoja käyttävät tutkimukset eivät ole aina pystyneet huomioimaan oikeudellisia muuttujia tarpeeksi laajasti, mikä voi luonnollisesti vääristää löydöksiä tuomitsemiseroista. Lisäksi monimenetelmällistä tutkimusta on kaivattu kuvaamaan löydettyjen tuomioerojen taustoja.

Toinen keskeinen puute olemassa olevassa tutkimuksessa liittyy siihen, että se on keskittynyt vahvasti *common law* -oikeusjärjestelmiin, ja tietoa erilaisista järjestelmistä kaivattaisiin (Hester, 2017). Kuvaavaa tutkimusta tuomitsemiseroista on tehty aivan viime vuosinakin myös erilaisissa eurooppalaisissa oikeusjärjestelmissä, mutta siitä, kuinka hyvin teoreettinen viitekehys kuvaa Manner-Eurooppalaisia *civil law* -oikeusjärjestelmiä, ei ole tietoa. Järjestelmien välillä on joitakin perustavanlaatuisia eroja liittyen esimerkiksi tuomareiden ohjaamiseen, ja nämä erot saattavat heijastua siihen, miten viitekehys näiden järjestelmien kuvaamiseen soveltuu.

Väitöstutkimuksen päätulokset

Tutkimuksen ensimmäisenä tavoitteena oli selvittää, onko kärkeäoikeuksien välillä tuomitsemiseroja. Oikeuksien välistä vaihtelua tarkasteltiin kahdella eri aineistolla, joissa tuomitsemiserot määriteltiin 1) vaihteluksi lapsen seksuaalisen hyväksikäytön törkeysarvostelussa ja 2) vaihteluksi törkeään rattijuopumukseen syyllistyneiden vankeuteen tuomitsemisessa. Tarkastelun perusteella oikeuksien välillä on vaihtelua senkin jälkeen, kun keskeiset oikeuden päätöksentekoon vaikuttavat, lakiin pohjaavat tekijät on huomioitu analyysissa. Havaittuja eroja voidaan pitää merkittävänä, sillä lakiin pohjaavat teonpiirteet pystyttiin varsin hyvin ottamaan huomioon ja tarkastellut ratkaisut ovat huomattavia henkilöille, joihin ne kohdistuvat. Lisäksi kak-

si hyvin erilaisiin rikoslajeihin keskittynyttä tutkimusta antoivat samansuuntaisia tuloksia.

Tutkimuksen toinen tavoite oli tarkastella näiden mahdollisten tuomitsemiserojen sosiaaliskontekstuaalisia taustoja. Keskeinen löydös näiden osalta oli tuomarien rooli: toisessa osatutkimuksessa tuomaritaso nousi oikeustasoa merkittävämmäksi tuomitsemiserojen selittäjäksi. Vastaavaa kolmetasosta analyysiasetelmaa on aiemmin käytetty ainoastaan muutamissa *common law* -maista tulevilla tutkimuksissa, ja löydös on siksi tärkeä. Myös suomalaisessa kontekstissa vastaavanlaista tutkimusta on kaivattu (Sutela, 2016). Samassa osatutkimuksessa löydettiin myös kontekstuaalisia tekijöitä, jotka olivat yhteydessä vangitsemispäätökseen. Näitä olivat muun muassa tuomarin nimike, oikeuspiirin rikollisuusaste ja kaupunkiväestön osuus.

Kolmannessa, haastatteluihin pohjaavassa osatutkimuksessa oikeuskäytännön rooli nousi keskeiseksi paikallisiin tuomitsemisnormeihin liittyväksi tekijäksi. Ensinnäkin oikeuskäytännön soveltamisessa korostui paikallinen oikeuskäytäntö. Toiseksi tuomarit olivat keskenään vuorovaikutuksessa oikeuskäytäntöön liittyen ja esimerkiksi jakoivat ennakkopäätöksiä kollegoilleen. Joissain oikeuksissa nämä vuorovaikutustilanteet vaikuttivat olevan yhteydessä käytännön tuomitsemistoimintaan. Paikallisen oikeuskäytännön soveltaminen voi aiheuttaa eroja tuomioistuinten välille, kun taas toisaalta tuomarien välinen vuorovaikutus oikeuskäytännöistä voi yhtenäistää lain soveltamista.

Tulokset ovat linjassa aiemman tutkimuksen kanssa ja näin tehdessään esittävät, että erilaisista oikeusjärjestelmistä tuleva aiempi tutkimus ja teoria soveltuvat tietyiltä osin myös suomalaiseen oikeuskontekstiin. Toisaalta joitakin erojakin löytyi, kuten se, ettei toisessa osatutkimuksessa oikeuden koolla ollut tilastollisesti merkitsevää yhteyttä vankeuspäätökseen. On mahdollista, että erot oi-

keusjärjestelmien välillä voisivat selittää eroja tutkimuslöydöksissä. Esimerkiksi Yhdysvalloissa oikeuden koon yhteyttä tuomitsemispäätöksiin on perusteltu sillä, että paikallispolitiikan rooli oikeuksien toiminnassa vaihtelee niiden koon mukaan. Järjestelmissä, joissa tuomarit valitaan poliittisin keinoin, tämä voi näyttäytyä merkittävämpänä kuin meillä. Vertailevaa tutkimusta olisikin tärkeää toteuttaa.

Tulosten tulkintaa suomalaisen oikeusjärjestelmän kontekstissa

Entä mitä tulokset sitten tarkoittavat suomalaisen oikeusjärjestelmän näkökulmasta? Tutkimuksen tulokset tuovat informaatiota rangaistukseen yhteydessä olevista tekijöistä ja osoittavat, että tuomarit myös tosiasiallisesti ottavat näitä huomioon päätöksenteossaan. Kuitenkin kolmannen osatutkimuksen tulos siitä, että tuomareiden oikeuskäytäntölähteissä korostuvat paikalliset lähteet, nousee ongelmalliseksi, kun sitä tarkastellaan suhteessa kahden ensimmäisen osatutkimuksen tuloksiin eroista oikeuksien käytäntöjen välillä.

Väitöskirjani tulokset ovat linjassa aiemman suomalaisen tutkimuksen kanssa (Sutela, 2016) ehdottaessaan, että oikeuskäytännön parempi saatavuus kansallisella tasolla voisi mahdollisesti edesauttaa rangaistuskäytännön yhtenäisyyttä. Eli siis oikeuskäytäntöä koskevan informaation levittämistä eri käräjäoikeuksien ja hovioikeuspiirien ylitse voisi lisätä. Jossain määrin tällaista levitystyötä on jo tehtykin esimerkiksi toissa vuonna ilmestyneen ja säännöllisin väliajoin päivittyvän Rangaistuskäytännön käsikirjan (Kemppinen ym., 2023) toimesta. Julkaisuun kerätään tietoa eri rikoslajeja kuvaavista oikeuslähteistä, ja esimerkiksi tämän väitöstutkimuksen ensimmäinen osajulkaisu on sinne päivitetty. Tutkimukseni ehdottaa myös kansainvälisen tutkimuksen kanssa yhtenäisesti, että tuomareiden välisiä vuorovaikutustilanteita voitaisiin lisätä kansallisella tasolla yli oikeusrajojen esimerkiksi koulutusten merkeissä.

Kuten muuallakin yhteiskunnassa myös tuomioistuimissa pohditaan säästötoimia ja niihin liittyen toiminnan tehostamista. Pitkään on keskusteltu esimerkiksi mahdollisuuksista rajoittaa tuomion perustelujen kirjaamista – aie, joka lienee kiiresyistä perusteltu. Kuitenkin lainkäyttäjille yksinkertaisimmiltakin tuntuvat ratkaisut saattavat asioiden muille osallisille olla hyvinkin merkittäviä. Tuomion perusteluilla on asianosaisten lisäksi merkitystä myös esimerkiksi tuomitsemista tarkasteleville tutkijoille, sekä oikeuskäytäntöä seuraaville tuomareille itselleen. On jopa esitetty, että tuomioiden kirjaaminen tietyllä tapaa kontrolloi tuomareiden harkintavaltaa (Kemppinen, 2021).

Samaan aikaan tuomarit painivat kiireen kanssa konkreettisesti. Muutama viikko sitten Tuomariliitto julkaisi toteuttamansa kyselyn tuloksia (Tuomariliitto, 2025). Kyseiseen kyselyyn vastasi tänä keväänä reilu 600 tuomaria yleisistä tuomioistuimista, hallinto- ja tuomioistuimista ja erityistuomioistuimista. Oman tutkimukseni kannalta merkittäviä ovat esimerkiksi tulokset siitä, että lähes kuudellakymmenellä prosentilla kyselyyn vastanneista ei ole riittävästi aikaa asioiden valmisteluun, tuomioiden kirjoittamiseen tai koulutuksiin osallistumiseen (Tuomariliitto, 2025). Nämä haasteet ovat tietenkin ongelmallisia suhteessa ehdotuksiini tuomareiden vuorovaikutuksen lisäämisestä.

Kuitenkin voidaan pohtia, voisiko säästötoimiin liittyvää toiminnan tehostamista ajatella suuremmassa mittakaavassa. Tällöin ajatus toiminnan tehostamisesta, jota samanaikaisesti käytetään esimerkiksi syynä tuomion perusteluiden kirjaamisen vähentämiselle, voisi toimia myös toiseen suuntaan. Mikäli tuomareiden mahdollisuuksia etsiä tietoa rangaistuskäytännöistä ja ennakkoratkaisuista parannettaisiin, heidän toimintansa saattaisi tehostua ja viedä lopulta vähemmän aikaa. Alioikeuskäytännön muuttuminen yhtenäisemmäksi voisi myös jopa vähentää resursseja hovioikeuksilta.

Lopuksi

Väitän, että tuomitsemiserojen tutkimus on tärkeää jatkossakin, kun tuomioihin ja rangaistuksiin liittyvät kysymykset tuntuvat pysyvän vahvasti pinnalla yhteiskunnallisessa keskustelussa. Myös oikeusjärjestelmän jatkuva kehitys edellyttää tutkittua tietoa järjestelmän toiminnasta. Konkreettisia ehdotuksia olisivat esimerkiksi tuomitsemiserojen tutkimuksen jatkaminen muidenkin rikoslajien osalta, mikä tosin vaatisi aineistojen kehittämistä niin, että niiden työstäminen analysoitavaan muotoon olisi tehokkaampaa. Tuomarien roolin lisäksi olisi tutkittava myös muita oikeudellisia toimijoita, kuten syyttäjiä. Esimerkiksi väitöskirjan ensimmäisen osatutkimuksen aineistossa syyttäjillä saattaa olla hyvinkin merkittävä rooli rikosnimikkeen määräytymisessä.

Palatakseni vielä alun esimerkkiin oikeuden legitimeetistä kansan silmissä: myös kansalaiset voisivat hyötyä siitä, että oikeuden päätöksistä viestittäisiin selkeämmin. Vaikka suomalaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa painopiste on usein siinä, millaisina rangaistukset koetaan ja varsinaisista tuomioiden välisistä eroista keskustellaan suhteellisen vähän, tiedon lisäämistä rangaistuksiin ja niiden määräämiseen liittyen voisi parantaa. Tässä suhteessa tehtävää on toki myös toimittajilla. Voidaan kuitenkin nähdä, että tärkeää olisi jatkaa rangaistuksista keskustelemista paitsi laajalla yhteiskunnallisella tasolla, myös tuomareiden keskuudessa sekä tutkijoiden ja oikeudellisten toimijoiden välillä. Tämä kaikki voi lopulta kehittää organisaation oppimista (Ulmer, 2019) ja, tästä seuraten, rangaistuskäytännön yhtenäisyyttä (Lappi-Seppälä, 2001).

KIRJALLISUUS

Hester, R. (2017). Judicial rotation as centripetal force: sentencing in the court communities of South Carolina.

- Criminology*, 55(1), 205–235. <https://doi.org/10.1111/1745-9125.12132>
- Kemppinen, H. (2021). *Rangaistuksen määräämisen perustelevinen*. [Akateeminen väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Kemppinen, H., Koskeniemi, J., Mononen, M., Myllys, H., & Savolainen, E. (2023). *Rangaistuskäytännön käsikirja*. Alma verkkoversio, viimeisin päivitys 25.9.2025.
- Lappi-Seppälä, T. (2001). Sentencing and punishment in Finland: the decline of the repressive ideal. Teoksessa M. Tonry, & R. S. Frase (Toim.), *Sentencing and sanctions in Western countries* (s.92–150). Oxford University Press.
- Pina-Sánchez, J., & Grech, D. C. (2018). Location and sentencing: to what extent do contextual factors explain between court disparities? *The British Journal of Criminology*, 58(3), 529–549. <https://doi.org/10.1093/bjc/azx033>
- Roberts, J. V., & Plesničar, M. (2015). Sentencing, legitimacy, and public opinion. Teoksessa G. Meško, & J. Tankebe (Toim.), *Trust and legitimacy in criminal justice* (s. 33–51). Springer International Publishing.
- Sutela, M. (2016). *Arbitrium an decisio – oikeudellisen päätöksenteon yhtenäisyys yleisissä tuomioistuimissa*. [Akateeminen väitöskirja, Itä-Suomen yliopisto]. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-2097-3>
- Tuomariliitto (2025). *Raportti työssä jaksamista, epäasiallista vaikuttamista ja käytöstä sekä alan houkuttelevuutta koskevasta kyselystä*. Saatavilla: <https://www.tuomariliitto.fi/wp-content/uploads/2025/05/Kooste-Tuomariliiton-kyselysta-2025.pdf> (haettu 12.8.2025).
- Ulmer, J. T. (2019). Criminal courts as inhabited institutions: making sense of difference and similarity in sentencing. *Crime and Justice*, 48, 483–522. <https://doi.org/10.1086/701504>